

Sloj po sloj do škriljavca

The Mining-Geology-Petroleum Engineering Bulletin
UDC: 81:552.4
DOI: 10.17794/rgn.2016.3.5

Izvorni znanstveni rad

Ivana Matas Ivanković¹

¹ Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Ulica Republike Austrije 16, 10 000 Zagreb

Sažetak

U radu se raspravlja o nazivima *škriljac*, *škriljevac* i *škriljavac* te *škriljav* i *škriljast*. Jezični i stručni izvori pokazuju neujednačenost te se s aspekta tvorbe riječi analizira koji se nazivi najbolje uklapaju u terminološki sustav.

Ključne riječi

škriljac, škriljevac, škriljavac, škriljav, škriljast, tvorba riječi, terminologija

1. Uvod

Prva asocijacija na rudarski posao obično je težak rad i kopanje, no kopati se može i po knjigama, a katkad za rješenje naizgled jednostavnoga terminološkog pitanja treba prekopati i veći broj izvora. Takvo je pitanje i *škriljac*, *škriljavac* ili *škriljevac*. Riječ je o terminu koji kao i svaki drugi nije rezerviran samo za stručnu upotrebu i iako nam opći rječnici pokazuju da je riječ o prilično ograničenoj upotrebi te riječi (primjerice u *Rječniku hrvatskoga jezika* i *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* zabilježeni su samo *škriljac*, *škriljavac*, *škriljevac*), u nekim malo većim rječnicima naći ćemo više riječi iz iste tvorbene porodice. U Akademijinu *Rječniku* nalazimo: *škrila* (vidi *škrilja*), *škrilj*, *škrilja*, *škriljac*, *škriljanje*, *škriljati se*, *škriljav*, *škriljavac*, *škriljavost*, *škriljevac*, *škriljevina*, *škriljica*, *škriljičica*, *škriljina*, *škriljka*, a Skok u *Etimologijskome rječniku* pod natuknicom *škrilj* bilježi *škriljica* i *škriljka*, *škriljevac*, *škrilja*, *škriljanje*, *škriljati se*.

No riječ je o *Rudarsko-geološko-naftnome zborniku*, pa nas neće zanimati *škriljanje*, igra bacanja plosnatoga kamenčića, niti tvorbeno povezan glagol *škriljati se*. Tema je rada jezično i strukovno najprihvatljiviji naziv za metamorfne stijene naglašene škriljave teksture – *škriljac*, *škriljavac* ili *škriljevac*. U strukovnome nazivlju koje pripada standardu sinonimija nije poželjna, a nema potrebe ni za tvorbenim dubletama. „Normiranje i normiranost značajke su standardnoga jezika, pa onda i nazivlja koje pripada standardnomu jeziku. Normiranje pretpostavlja svjestan odabir. Pri stvaranju znanstvenog naziva treba voditi računa o terminološkim zahtjevima, tj. o usklađenosti nazivlja sa strukom (...), ali i o jezičnim zahtjevima.” (Hudeček – Mihaljević 2009: 11).

2. Rasprava

U mrežnome korpusu hrvatskoga jezika hrWac (koji je uzet radi uvida u opću upotrebu) omjer primjera za *škriljac* : *škriljavac* : *škriljevac* iznosi 132 : 100 : 370. Ako se pogledaju jezični izvori, vidjet će se da su u ovome pitanju neujednačeni. *Škriljavac* ima prednost u *Jezičnome savjetniku s gramatikom* i *Hrvatskome jezičnom savjetniku* (gdje se sa *škriljevac* upućuje na *škriljavac*). *Hrvatski enciklopedijski rječnik* pod natuknicom *škriljac* navodi i *škriljavac* te u zagradama *škriljevac*, dok ostali izvori daju prednost *škriljevcu*. U *Rječniku hrvatskoga jezika* sa *škriljac* i *škriljavac* upućuje se na *škriljevac*, a u mrežnim izdanjima LZMK-a navodi se samo *škriljevac*, tako ćemo u *Hrvatskoj enciklopediji* naći natuknice *škriljevci*, *biotitski škriljevac*, *glineni škriljevac*, *kloritski škriljevac*, *naftni škriljevac* i *uljni škriljevac*, u *Proleksisu škriljevac*, *biotitski škriljevac*, *kloritski škriljevac*, *kristalični škriljevac* i *zeleni škriljevac*, a

Hrvatski obiteljski leksikon obrađuje natuknice *glineni škrljavec* i *zeleni škrljavec*. No, i *Hrvatska enciklopedija* i *Proleksis* za svojstvo kalanja onih metamorfnih stijena u kojima prevladavaju minerali pločaste ili lističave strukture vidljive golim okom imaju naziv *škrljavost*. Pridjev *škrljav* s oznakom *min.* (mineralogija) ima i Šulek, ali sama stijena u njegovu je rječniku *škrljavec* te navodi i nekoliko vrsta, a zanimljivi su predloženi nazivi za dvorječne izraze: *krovni škrljavec* (*krovnjak*), *kloritni škrljavec* (*kloritovac*), *kremeni škrljavec* (*bulžnjak*), *laporni škrljavec* (*laporovac*), *pisači škrljavec*.

Iako po navedenim izvorima određenu prednost ima oblik *škrljavec*, pa čak i *Etimologijski rječnik* navodi: „Pridjev je poimeničen na *-bc škrljavec*, gen. *-vca*”, ipak se trebamo zapitati što nam navedeni tvorbeno povezani oblici govore i upućuje li nas možda tvorba na drugo rješenje.

U hrvatskome jeziku sufiks *-ac* plodan je sufiks (s nepostojanim *a*: *sjeverac*, *sjeverca*... ili, rjeđe, s postojanim *a*: *tjesnac*, *tjesnaca*), ali *škrljac* u jezičnim priručnicima nije proširen. Na *-ac* završava i sufiks *-evac*, no sufiks *-evac* koji se dodaje osnovi ipak je prilično rijedak i *škrljavec* nije nastao na taj način. Babić u *Tvorbi* kod sufiksa *-evac* navodi samo riječi *čajevac*, *franjevac* i *Prištovac*, a primjeri koji završavaju na *-evac* (*Šubićevac*, *radićevac*...) pokazuju da je riječ o tvorbenome uzorku u kojemu se na posvojni pridjev koji završava na *-ev* (*Šubićev*, *Radićev*...) dodaje sufiks *-ac*.

Prema Akademijinu *Rječniku škrlj* (*škrlja*) je ‘ploča’, prema *Etimologijskome rječniku* značenje je vrlo slično – ‘vrsta plosnatoga kamena’, i iz te je riječi mogao nastati posvojni pridjev *škrljev* sufiksom *-ev* (koji se dodaje osnovi na nepčanic *lj*), na koji se zatim dodaje sufiks *-ac*, pa nastaje *škrljavec*. Taj je tvorbeni uzorak slijedio i Šulek (što je vidljivo u drugim nazivima kao *kloritovac*, *laporovac*) iako je kao pridjev obradio *škrljav* (a ne *škrljev*) te s njim tvorbeno povezanu *škrljavost*. Posvojni sufiksi (*-ov*, *-ev*, *-in*, *-ljev*) sudjeluju obično u tvorbi od imenica koje označuju osobu (*pjevačev*) ili od imenica kojima se označuju biljke (*jabukov*), životinje (*ćukov*, *grizlijev*), od građivnih imenica, uglavnom kemijskih naziva (*kisikov*, *barijev*, *natrijev*) itd., no uz njih u *Tvorbi* riječi stoji napomena: „Kao što primjeri pokazuju, taj tip tvorbe nije ustaljen, velik broj ima dubletne pridjeve s drugim sufiksima, vjerojatno i drugi koji u građi nisu zabilježeni, a mnogi se mogu lako izvesti (*jaspisni*, *lakmusni*, *barijski*, *berilijski*...). Da bi se rječnik na tom području ustalo sa sustavnom tvorbom, gdje god postoji mogućnost, prednost treba dati pridjevima s drugim sufiksima (*-ni*, *-eni*, *-ski*).” (Babić 2002: 396–397). Navode se i još neke imenice za neživo od kojih se tvore pridjevi posvojnima sufiksima (*bojev*, *kaljev*, *palčev*), no i tu stoji napomena: „Budući da ovakve tvorbe nisu u skladu s jezičnim sustavom, gdje god postoji mogućnost, treba upotrebljavati pridjeve s drugim odnosnim sufiksima ili posvojni genitiv.” (Babić 2002: 397).

Drugi je tvorbeni uzorak u kojemu se na osnovu *škrlj* doda sufiks *-av* i dobije se pridjev sa značenjem opskrbljenosti, obilja (‘koji je opskrbljen škrljama, koji ima škrlje’), na koji se zatim dodaje sufiks *-ac* pa nastane *škrljavac*. Sufiks *-ac* ima mnoga značenja, može označivati osobu (*čupavac*), životinju (*glavonožac*), biljku (*kakaovac*) i razne druge stvari uključujući kamen (*ljutac*, *tučenac*, *vapnenac*, *živac*) te mineral, rudu (*blstavac*, *glinenac*, *sinjavac*). Škrljavac se opisuje kao stijena naglašene škrljave teksture, pa je dosljedno iz toga značenja izvesti *škrljavac*, a ne *škrljavec* (dakle sufiks *-ac* dodaje se pridjevu *škrljav*). U korist tome obliku išao bi i tvorbeno srodan oblik *škrljavost* (koji se uopće i ne pojavljuje u obliku *škrljevost*). U taj se sustav uklapaju i neki drugi nazivi za mineral, rudu koje navodi Babić u svojoj *Tvorbi*: *blstavac*, *sinjavac* (antimonski sinjavac – tetraedrit i arsenski sinjavac – tenantit). Dakle, osim što se po *Tvorbi* u ovakvim slučajevima prednost daje drugim sufiksima, a ne posvojnima sufiksima, *škrljavac* se uklapa u tvorbeno i značenjski povezan niz *škrljav* (‘koji ima škrlje, ploče, slojeve, koji je slojevit’) – *škrljavost* (‘svojstvo onoga što je škrljavo’) – *škrljavac* (‘škrljava stijena’).

Strukovni naziv najprihvatljiviji je kada se najbolje uklapa u sustav hrvatskoga standardnog jezika, ali i u sustav nazivlja struke o kojoj je riječ. U geološkim i geografskim izvorima prevladava *škrljavac*. Tako ćemo ga pronaći u *Rječniku pojmova u primijenjenoj geologiji i geološkom inženjerstvu* Čedomira Benca, u *Englesko-hrvatskome enciklopedijskom rječniku istraživanja u proizvodnji nafte i plina* Miroslava Perića te u *Geografskome rječniku* Alfonsa Cvitanovića, a zabilježen je i u Struni, terminološkoj bazi hrvatskoga strukovnog nazivlja (<http://struna.ihj.hr/naziv/škrljavac/31725/#naziv>).

Tvorba riječi prostor je stvaranja i mora zadovoljiti potrebe za imenovanjem novih pojmova. Nove riječi neprestano nastaju, tako se u niz riječi naveden na početku može dodati i pridjev *škrljast* koji se pojavljuje u vezama kao *škrljasta stijena*, *škrljasta struktura*, *škrljasta glina*. Iako je riječ o dobrome tvorbenom uzorku u kojemu se na osnovu *škrlj* dodaje sufiks *-ast*, „pri sređivanju nazivlja određene struke jednomu od istoznačnih naziva treba dati prednost pred ostalima” (Hudeček – Mihaljević 2009: 69) te, ako za to nema potrebe zbog razlike u značenju, u skladu

s već spomenutim nizom *škrljav* – *škrljavost* – *škrljavac*, prednost treba dati pridjevu *škrljav*. Taj tvorbeni model primjenjiv je i šire, ne samo za strukovno nazivlje: „Sufiks *-ast* u prvom redu služi za obilježavanje sličnosti (v. t. 1657. i dalje). Pridjevi s tim sufiksom od glagolskih osnova dolaze u značenju ‘koji (se) pz’: *bjelasast*, *krivudast*, *lelujast*, *lepršast*, *strugast*, *svjetlucast*, *vijugast*...”, ali svi imaju dubletne likove sa sufiksom *-av* koji su obilnije potvrđeni, a većinom imaju i novije potvrde. Razlike u značenju među njima nema. Teoretski bi mogla postojati među onim pridjevima koji postankom mogu biti od različitih osnova, npr. *vijugast* < *vijuga*, *vijugav* < *vijugati* (*se*), ali i jedan i drugi dolaze uz iste imenice (ulica, staza, cesta, put) što im značenje izjednačuje, a time jedan postaje nepotreban. U skladu sa sustavom gubi se *vijugast*.” (Babić 2002: 468–469).

3. Zaključak

Postojanje istoznačnih naziva za terminološki sustav nije dobro, pa je među nazivima koji označuju isti pojam potrebno odabrati jedan, i to onaj koji je prema terminološkim načelima najbolji, te mu dati prednost. U izgradnji terminološkoga sustava postoje načela kojih se treba držati (vidi više u Hudeček – Mihaljević 2009: 69–78), a u kontekstu ovdje iznesene problematike ključna su dva načela: „Prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim”, te: „Naziv od kojeg se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onime od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice.” Iako je u praksi i u nekim općejezičnim priručnicima prošireniji *škrljevac*, u strukovnim izvorima prevladava *škrljavac*, te mu, s obzirom na to da pri stvaranju znanstvenoga naziva treba voditi računa o terminološkim zahtjevima struke, treba dati prednost. Osim toga, *škrljavac* čini sustavan niz s tvorbeno i značenjski povezanim riječima *škrljav* i *škrljavost*, što se ne može reći za *škrljac* i *škrljevac*, a to mu također s aspekta uređivanja strukovnog nazivlja daje prednost. U opisivanju stijena koje posjeduju svojstvo škrljavosti pojavljuju se pridjevi *škrljav* i *škrljast*. Budući da *škrljav* ima veći tvorbeni potencijal nego *škrljast* (proširen je naziv *škrljavost*, a ne *škrljastost*), prednost bi trebalo dati pridjevu *škrljav*.

4. Literatura

- Babić, S. (2002): Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku. HAZU – Globus. Zagreb.
- Barić, E. i dr. (2002): Hrvatski jezični savjetnik. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Cvitanović, A. (2002): Geografski rječnik. Hrvatsko geografsko društvo Zadar – Filozofski fakultet – Matica hrvatska – Zadiz d.o.o.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik (2003): Ur. Anić, V. i dr. Novi Liber. Zagreb.
- Hudeček, L.; Mihaljević, M. (u suradnji s B. Nahodom). (2009): Hrvatski terminološki priručnik. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Jezični savjetnik s gramatikom (1971): Ur. Pavešić, S. Matica hrvatska. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1880–1976): I–XXIII. JAZU. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga jezika (2000): Ur. Šonje, J. Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga. Zagreb.
- Skok, P. (1971): Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. JAZU. Zagreb.
- Šulek, B. (1874–1875/1990): Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja: osobito za srednja učilišta. Globus. Zagreb.

Mrežni izvori:

- Benac, Č. (2013): Rječnik pojmova u primijenjenoj geologiji i geološkom inženjerstvu. Rijeka. https://helpdesk.uniri.hr/system/resources/docs/000/000/016/original/Rijecnik_pojmova.pdf?1384256623.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2016): <http://www.enciklopedija.hr/impresum.aspx>.
- Hrvatski obiteljski leksikon (2005): <http://hol.lzmk.hr/projekt.aspx>.
- Perić, M. (2007): Englesko-hrvatski enciklopedijski rječnik istraživanja u proizvodnji nafte i plina. <http://www.ina.hr/UserDocsImages/pdf/Naftni-rjecnik-peric.pdf>.
- Proleksis enciklopedija online. <http://proleksis.lzmk.hr/naslovnica/>.
- Struna. <http://struna.ihjj.hr/>.